

Notitie typschrift

als domein van de leerlijn schriftonderwijs

Auteur : Else Kooijman-Thomson

Datum : 9 januari 2024

Samenvatting

Schriftonderwijs maakt deel uit van schrijven binnen het leergebied Nederlands. Dat blijkt expliciet uit de formele stukken: de kennisbasis handschriftonderwijs en schrifteducatie, de visie op de kern van het vak, het voorstel leergebied Nederlands en de conceptkerndoelen Nederlands.

Typschrift is een van de drie domeinen van schriftonderwijs.

Leerlingen schrijven hun taal in elke vorm van onderwijs en in het dagelijks leven zowel met de pen als met het toetsenbord. Daarom moeten zij beide structureel op school aangeleerd krijgen.

De conceptkerndoelen vragen van ons dat wij leerlingen een leesbaar hand- en typschrift leren schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau en wel zo dat hun schrift past bij hun doel, publiek en context.

Conceptkerndoel 6 vraagt van ons dat wij leerlingen zodanig geautomatiseerd leren schrijven dat zij hun schrift kunnen gebruiken als middel om te leren.

Uit de vergelijking tussen typschrift en handschrift blijkt dat elementen van de schrifthandeling inhoudelijk sterk overeenkomen. De elementen van proces, vorm en materiaal vallen soms samen (bijvoorbeeld de houding of de vorm van tekst) of ze zijn identiek te benoemen (zoals de positie van de drager of de vorm van schrift). Het ligt voor de hand om handschrift en typschrift in één leerlijn onder te brengen en waar mogelijk in samenhang aan te leren.

Inhoud

Context	3
De positie van typeschrift in het formele kader	3
Kennisbasis pabo	4
De ontwikkelde visie	4
Curriculumontwikkeling	5
De conceptkerndoelen	6
Conclusie naar aanleiding van het formele kader	6
Onderwijs in samenhang	6
Samenhang met digitale geletterdheid	6
De vakinhoud	8
Typeschrift vergeleken met handschrift	8
Koppeling aan de conceptkerndoelen	9
Literatuur over typeschrift	10
Conclusie over de vakinhoud	11
Bronnen	12

Context

Schriftonderwijs bestaat uit drie domeinen: handschrift, typschrift en letteren. In het primair onderwijs ligt de focus tot op heden op het aanleren van het handschrift en is er beperkt aandacht voor het domein letteren. Typschrift staat in de meeste scholen niet op het rooster. De toenemende digitalisering van onze maatschappij echter, maakt blind leren typen met tien vingers en aandacht voor de vorm van digitale tekst, steeds relevanter, omdat blind typen voordelen heeft boven visueel geleid typen waarbij de leerling telkens naar het toetsenbord moet kijken. Van der Meijden (2023) onderbouwt dit uitgebreid en toont onder meer aan dat het tijd scheelt, dat het werkgeheugen minder belast wordt en dat leerlingen betere resultaten boeken bij taal met betrekking tot stellen en spellen én bij andere vakken.

Omdat typschrift niet standaard op school wordt aangeboden, moeten ouders zelf voor een cursus betalen. Dat schept ongelijke kansen. Maar de Nederlandse overheid streeft juist “naar onderwijs waarin alle leerlingen en studenten zich thuis voelen en het beste uit zichzelf halen, ongeacht hun thuissituatie, talenten of achtergrond. Het bevorderen van kansengelijkheid staat al jaren op de agenda. Het onderwijs heeft daarin een grote rol [...]” (SLO, 25 juli 2023).

Prenger et al. stellen: “Omdat het Standaardnederlands in Nederland de gemeenschappelijke taal is, draagt de beheersing van deze taal bij aan de kansengelijkheid van leerlingen, zowel in hun dagelijks leven als in het onderwijs” (oktober 2023, p. 9). “Taal wordt gebruikt om te communiceren met elkaar, om gevoelens te uiten en als instrument voor denken en leren” (Prenger et al., oktober 2023, p. 9).

Communicatie is een van de kerngebieden van het leergebied Nederlands (De Jong et al., 2019). Hiervoor moeten leerlingen onder meer goed kunnen lezen en schrijven. Lezen en schrijven horen tot de basiskennis en -vaardigheden (De Jong et al., 2019).

Leerlingen schrijven hun taal in elke vorm van onderwijs en in het dagelijks leven zowel met de pen als met het toetsenbord. Daarom moeten zij beide structureel op school aangeleerd krijgen.

*Bij welk leergebied is typschrift in het formele kader ondergebracht?
Welke onderdelen moeten opgenomen worden in een leerlijn?*

De positie van typschrift in het formele kader

Voor het beantwoorden van de vraag bij welk leergebied typschrift in het formele kader is ondergebracht, raadpleeg ik de volgende formele stukken:

- De Kennisbasis Handschrift van 10voordeleraar, Vereniging Hogescholen.
- De visie op de kern van het vak van Kooijman-Thomson.
- Leergebied Nederlands. Voorstel voor de basis van herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Nederlands van Curriculum.nu.
- De conceptkerndoelen Nederlands van SLO.

Kennisbasis pabo

In 2017 gaf het Landelijk Overleg Lerarenopleiding Basisonderwijs (LOBO) opdracht de kennisbasis handschrift geheel te herzien. In de kennisbasis diende het vak-eigene beschreven te worden. De pabo directeurs stelden onder meer als eis dat er een duidelijke visie zou worden ontwikkeld met een model en zij benadrukten om ook ‘de digitale poot’ op te nemen. Dat is verwoord in de paragraaf ‘Belang van het vak’ van de *Kennisbasis Handschrift en schrifteducatie* met: “De maatschappelijke ontwikkeling op digitaal gebied heeft geleid tot inhoudelijke uitbreiding met digitaal schrijven” (Klaassen-Poyck & Kooijman-Thomson, 2021, p. 50).

De paragraaf ‘Structuur van het vak’ beschrijft het vakmodel met de drie kernconcepten van de schriftbehandeling: het proces, de vorm en het materiaal. Hierin worden voorbeelden gegeven voor zowel typenschrift als handschrift.

De paragraaf ‘Leerlingen en het vak’ stelt:

Als schrijven met de pen geautomatiseerd is, kunnen leerlingen beginnen met digitale tekstproductie: blind typen met tien vingers, werken met sneltoetsen en leren lay-outen. De leerlingen verkennen hierbij verschillende (digitale) mogelijkheden zodat ze beredeneerde keuzes kunnen maken (autonome fase) en met een passend instrument efficiënt (vlot, met souplesse) en effectief (goed vormgegeven, leesbaar) tekst kunnen produceren in verschillende situaties, in het onderwijs en het dagelijks leven. (Klaassen-Poyck & Kooijman-Thomson, 2021, p. 53)

De paragraaf ‘Kennisdomeinen - domein 2: Structuur van het vak’ stelt:

1. De leraar kan de essentie van handschriftonderwijs en schrifteducatie toelichten aan de hand van het model. Hij kan de relatie tussen de drie kernconcepten beschrijven.
2. De leraar heeft kennis van:
 - a. Het proces
De leraar kan toelichten hoe zithouding, papierligging/stand van het beeldscherm en materiaalhantering ten grondslag liggen aan een goed ergonomisch proces en hoe deze van invloed zijn op de vorm.
 - b. De vorm
De leraar kent de vormgeving van het westerse schrift en kan beargumenteren waarom het van belang is zich aan de grafische conventie te houden. De leraar kan op grond van deze kennis vorm- en trajectinstructies voor letters en cijfers ontwerpen. De leraar kan lay-outactiviteiten, zowel voor rekenen als voor (digitale) teksten, voor leerlingen ontwerpen. (Klaassen-Poyck & Kooijman-Thomson, 2021, pp. 53-54)

De ontwikkelde visie

De in opdracht van LOBO geschreven visie – *Handschriftonderwijs en schrifteducatie. Een visie op de kern van het vak* (Kooijman-Thomson, 2023) – expliciteert de eigenheid van het vak en beschrijft dat in een model voor de drie domeinen: handschrift, typenschrift en letteren. Het toont de relatie met Taal en beschrijft onder meer de communicatieve en intern reflectieve functies van schrift. Het definieert drie niveaus van leesbaarheid inclusief beoordelingscriteria en legt relaties met andere vakken. De visie is meermaals bijgesteld naar aanleiding van ontwikkelingen binnen het vak en de in 2018 ingezette curriculumontwikkeling. De schriftbehandeling is geanalyseerd en geldt voor elk van de drie domeinen.

Hoe je tekst ook produceert, telkens vindt er een elementaire schrifthandeling plaats. Deze is gebaseerd op het grafisch principe van ons schriftsysteem en vormt de grondslag van schriftvaardigheid. Je kunt de elementaire schrifthandeling telkens analyseren en beschrijven aan de hand van dezelfde drie aspecten, namelijk proces, vorm en materiaal:

- de schrijver voert handelingen uit (proces);
- om schrift – van tekens tot tekst – met een bepaald uiterlijk (vorm);
- via schrijfgereedschap op een drager te zetten (materiaal). (Kooijman-Thomson, 2023, p. 1)

Curriculumontwikkeling

Om het curriculum te actualiseren, is gekozen om de schoolvakken in te delen in negen leergebieden, namelijk Nederlands, Engels/Moderne vreemde talen, Rekenen & Wiskunde, Burgerschap, Digitale geletterdheid, Mens & Maatschappij, Mens & Natuur, Kunst & cultuur, Bewegen & Sport. De meeste leergebieden omvatten verschillende vakken. Onder Mens & maatschappij vallen bijvoorbeeld de schoolvakken aardrijkskunde, economie, filosofie, geschiedenis en maatschappijleer. Schriftonderwijs maakt deel uit van het leergebied Nederlands. Leraren en schoolleiders hebben voor deze negen leergebieden voorstellen gedaan die de basis vormen voor de herziening van de kerndoelen en eindtermen (De Jong et al., 2019). In verschillende ronden vroegen zij feedback op aan leraren, leerlingen en hun ouders, maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven en aan vak experts. In die laatste hoedanigheid hebben schriftdocenten meerdere gesprekken gevoerd met leerplanspecialisten Nederlands van de SLO.

In *Leergebied Nederlands. Voorstel voor de basis van herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Nederlands* staan handschrift en typschrift expliciet benoemd in de bouwstenen bij ‘Doelgericht communiceren’: “Leerlingen leren de schrijfhandeling (handschrift en typschrift) adequaat uit te voeren” (De Jong et al., 2019, p. 49).

De bijbehorende begrippenlijst definieert ‘schrift’ als: “Het geheel van tekens, cijfers en formules die gebruikt kunnen worden om tekst schriftelijk (met handschrift of typschrift) te produceren met de bedoeling om gesproken taal, gegevens en gedachten herkenbaar vast te leggen, te bewaren en over te brengen” (De Jong et al., 2019, pp. 67-68).

De term ‘schrijven’ staat gedefinieerd als: “Schrijven verwijst zowel naar het stellen waarbij leerlingen leren naar inhoud en vorm teksten te produceren met verschillende communicatieve doelen, als naar de daarvoor benodigde schrifthandeling (handschrift en typschrift)” (De Jong et al., 2019, p. 68).

Het belang van beide domeinen, zowel handschrift als typschrift, blijkt ook uit wat leerlingen moeten leren voor ‘Doelgericht communiceren’: “Bij doelgerichte communicatie leren leerlingen steeds bewuster en steeds passender hun mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale communicatie af te stemmen op doel, publiek en taalgebruikssituatie. Ze leren spreken, gesprekken voeren, luisteren, kijken, lezen en schrijven via verschillende media” (De Jong et al., 2019, p. 19).

Daarbij spelen zowel het proces als de vorm een rol: “Leerlingen leren de schrijfhandeling (handschrift en typschrift) steeds adequater uit te voeren” en “Leerlingen leren eenvoudige en meer complexe regels van spelling en grammatica, interpunctie en tekstvormgeving te interpreteren en gebruiken” (De Jong et al., 2019, p. 48).

Ook bij ‘Taalbewustzijn en taalleervaardigheden po bovenbouw’ wordt in de bouwstenen op het aspect vorm bedoeld: “Leerlingen leren zich bewust worden van het belang en de gebruiksmogelijkheden van het schrift en van het zorgvuldig toepassen van tekstconventies passend bij doel, publiek en taalgebruikssituatie in hun mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale communicatie” (De Jong et al., 2019, p. 35).

De conceptkerndoelen

Prenger et al. (2023) plaatsen schriftonderwijs in een reeks (concept)kerndoelen Nederlands voor primair onderwijs en voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. In kerndoel 4: Doelgericht spreken en schrijven, en in kerndoel 6: Schrijven om te leren, gaat het onder meer om “schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typschrift” (Prenger et al., 2023, p. 13 en p. 14 en p. 25 en p. 26).

Schrift staat expliciet of impliciet in meer kerndoelen: schriftvaardigheid op tekstniveau in de kerndoelen 10, 12, 13 en 18, experimenteren met taal (waaronder schrift valt) staat in de kerndoelen 5 en 14, een rijke taalomgeving en taal in andere leergebieden staat in de kerndoelen 1, 2, 8, 16 en 20 en kerndoel 9 benoemt het reflecteren op taal waar schrift dus ook deel van uitmaakt.

CONCLUSIE NAAR AANLEIDING VAN HET FORMELE KADER

Bij welk leergebied is typschrift in het formele kader ondergebracht?

Uit bovenstaande blijkt dat typschrift deel uitmaakt van schrijven in het leergebied Nederlands. Dit blijkt expliciet uit voornoemde formele stukken: de kennisbasis, de visie, het voorstel leergebied Nederlands en de conceptkerndoelen.

Onderwijs in samenhang

De scheidslijn tussen de vakken is niet altijd helder. Vaak overlappen de vakken elkaar. Nederlandse taal en (typ)schrift worden bijvoorbeeld intensief gebruikt bij vrijwel alle leergebieden als leerlingen teksten lezen, aantekeningen maken en inhouden mondeling of schriftelijk verwerken of presenteren. Bepaalde vaardigheden kunnen dan ook in samenhang geoefend worden, bijvoorbeeld het maken van een tijdbalk, berekeningen ordelijk noteren, enzovoort.

Nederlandse taal en (typ)schrift worden ook digitaal gebruikt. Dat betekent echter niet dat ze onder het leergebied digitale geletterdheid zouden moeten vallen, want digitale geletterdheid heeft een eigen karakter.

Samenhang met digitale geletterdheid

In 2016 beschreef SLO hoe de aandacht voor digitale vaardigheden in de onderbouw van het voortgezet onderwijs vooral terugkomt in de karakteristieken bij de leergebieden. “Hier wordt regelmatig genoemd: omgaan met de computer als bron van informatie, als hulpmiddel en als communicatiemiddel in de vorm van e-mailen, chatten en digitale bronnen zoeken op internet” (SLO, 2016, p. 6).

De *Startnotitie kerndoelen digitale geletterdheid* (Klein Tank & Spronk, augustus 2022) omschrijft dit leergebied als volgt:

Leerlingen zijn digitaal geletterd als ze bewust, verantwoordelijk, kritisch en creatief overweg kunnen met ICT, digitale media en andere technologieën die nodig zijn om toegang te krijgen tot informatie en om actief te kunnen deelnemen aan de hedendaagse én toekomstige informatie- en netwerksamenleving (SLO, 2021). Dit vraagt erom dat bij digitale geletterdheid in het onderwijs gewerkt wordt aan digitale vaardigheden, aan kennis over digitale technologie en aan de ontwikkeling van een houding. (Klein Tank & Spronk, augustus 2022, p. 5)

Klein Tank en Spronk (augustus 2022) onderscheiden verschillende soorten vaardigheden: instrumentele technische vaardigheden, sociale en communicatieve vaardigheden, structurele en strategische informatie- en datavaardigheden, creatievaardigheden op het gebied van digitale content, veilig omgaan met digitale technologie en digitale probleemoplossende vaardigheden. De instrumentele technische vaardigheden worden nader omschreven als “omgaan met en bewust zijn van de werking van ICT en ICT-toepassingen” (Vuorikari et al., 2022 in Klein Tank & Spronk, augustus 2022, p. 5). Daarbij valt te denken aan leren werken met programma’s Word, PowerPoint en Excel.

Wel noemt de *Inhoudslijn bij digitale geletterdheid* (SLO, oktober 2022) onder ‘Werken met digitale apparaten’ het vaardig omgaan met een toetsenbord. Onder ‘Aandacht voor welzijn bij het gebruik van digitale apparaten’ staat aandacht voor houding van lichaam en ogen.

In ‘Functioneel gebruiken van apps voor werken met tekeningen, tekst, audio, video, presentaties en spreadsheets’ worden het verkennen van mogelijkheden voor visuele en grafische vormgeving binnen apps en het ontdekken en gebruiken van gevorderde functionaliteit in apps voor tekstverwerking en presentaties genoemd. Dit heeft echter betrekking op de mogelijkheden binnen de apps, niet op de vaardigheid van het grafisch vormgeven.

Prenger et al. (september 2023, p. 10) karakteriseert de focus van het leergebied met: “De kerndoelen van het leergebied digitale geletterdheid beschrijven hoe leerlingen omgaan met digitale bronnen en het gebruiken van effectieve zoekstrategieën.”

Zij definiëren ‘digitale geletterdheid’ als:

Het vermogen om te gaan met ICT, digitale media en andere technologieën om toegang te krijgen tot informatie en actief deel te nemen aan communicatie in de hedendaagse en toekomstige (kennis)maatschappij, door deze middelen te begrijpen, doelgericht te gebruiken en online informatie kritisch te beoordelen en te verwerken. (Prenger et al., september 2023, p. 67)

Het vermogen om te gaan met ICT veronderstelt technische kennis en valt onder de competentie van ict’ers. Zij zijn daartoe opgeleid. Het schrijven van teksten, behoort tot de competentie van neerlandici. De manuele vaardigheid om ergonomisch te typen en de grafische kennis om teksten passend bij doel, publiek en context op te maken behoren tot de competentie van schiftdocenten. Natuurlijk vraagt dit om onderwijs in samenhang. Daarom maakt schriftonderwijs als vak deel uit van het leergebied Nederlands. Typschrift is een van de drie domeinen van schriftonderwijs. De vakinhoud (zie volgende paragraaf) maakt dat nog eens extra duidelijk.

De vakinhoud

Voor de vraag welke vakinhoud opgenomen moet worden in een leerlijn neem ik de eigenheid van het vak onder de loep door het domein typschrift met het domein handschrift te vergelijken, door de vakinhoud aan de kerndoelen te koppelen en door te bekijken welke elementen de literatuur beschrijft.

Typschrift vergeleken met handschrift

De visie en het vakmodel (Kooijman-Thomson, 2023) beschrijven wat het typisch vak-eigene is van schriftonderwijs. Beide hier te bespreken domeinen – typschrift en handschrift – zijn manuele vaardigheden die bedoeld zijn om schriftelijke tekst te produceren. Voor de beschrijving van de elementaire schrifthandeling – proces, vorm en materiaal – is overkoepelende terminologie gekozen, zodat de termen zowel opgaan voor handschrift, als voor typschrift als voor het derde domein: letteren. Die terminologie kan voor elk domein gespecificeerd worden. De handhouding verwijst bij handschrift bijvoorbeeld naar de driepuntsgreep. Maar tijdens letteren kan de pen ook in de tweede, derde of zelfs vierde webspace worden gehouden en penselen worden met nog een andere greep gehanteerd. Bij typschrift slaat de handhouding op de horizontale stand van de handen, met geheven polsen, zwevend boven de toetsen.

Om typschrift met handschrift te vergelijken, omschrijf ik de begrippen hier nader.

Het proces laat zich omschrijven als alles wat je doet om tekst te produceren. Een goed geautomatiseerd schriftproces faciliteert de interne reflectie en de conceptualiserende functie van schrift (Kooijman-Thomson, 2023). Als leerlingen minder hoeven stil te staan bij hun schriftproces, heeft het werkgeheugen meer ruimte om na te denken over de inhoud. Dat geldt zowel voor handschrift (Peverly, 2006) als voor typschrift (Van der Meijden, 2005). Tabel 1 toont de elementen waaruit het proces bestaat en benoemt ze specifiek voor handschrift en typschrift. Er zijn twee grote verschillen: handgeschreven letters produceert de schrijver zelf door een vaste route voor de cijfers, letters en tekens. Dit element ‘traject’ verschilt essentieel van de vaste locatie van de toetsen op het toetsenbord. En handschrift wordt met één schrijfhand, typschrift met twee schrijfhanden geproduceerd. De taken van de niet-schrijfhand bij handschrift zijn daarom vergelijkbaar met de extra taken van de schrijfhanden bij typschrift.

Tabel 1 Overeenkomsten en verschillen tussen handschrift en typschrift - proces

	Elementen	Handschrift	Typschrift
Proces	Houding	Zittend / staand	
	Schrijfbeweging	Progressie en inscriptie	Houding polsen en handen
	Handhouding	Driepuntsgreep, webspace	Zweeftypen
	Niet-schrijfhand	Fixeren, markeren, transporteren	Extra taken schrijfhand: muizen, sneltoetsen
	Positie drager	Verticaal, horizontaal, plaats en ligging	Verticaal/horizontaal, plaats, ligging/stand.
	Traject	Vaste route voor cijfers, letters en tekens	Locatie van de toetsen
	Tempo	Aantal tekens per minuut	Aantal aanslagen per minuut

De vorm is het product, bijvoorbeeld de tekst, oftewel datgene wat na de handeling achter blijft op de drager. Correcte vormgeving – dat wil zeggen: identificeerbare tekens, regelmatig schrift en ordelijke tekst – maakt schrift technisch leesbaar. Hierdoor krijgt het zijn communicatieve functie. Zowel voor typeschrift als voor handschrift geldt: “Door losstaande tekens, het schrift of de tekst zo vorm te geven dat ze passen bij het doel, het publiek en de taalgebruikssituatie, wordt de communicatie doelgericht” (Kooijman-Thomson, 2023, p. 8). Tabel 2 toont uit welke elementen de vorm bestaat en benoemt ze specifiek voor handschrift en typeschrift.

Tabel 2 Overeenkomsten en verschillen tussen handschrift en typeschrift - vorm

	Elementen	Handschrift	Typeschrift
Vorm	Spatieële ordening	Schrijfrichting en regels	
	Vorm van schrifttekens	Identificeerbare tekens, cijfers, letters	Letterkeuze
	Vorm van schrift	Regelmaat binnen woorden en zinnen	Regelmaat van het font
	Vorm van tekst	Ordelijke opmaak van een document qua - ruimtelijke indeling (marges, kolommen, regellengte, interlinie, witregels, uitlijnen, regelval en afbreken, inspringen) - structuur (koppen en paragrafen, opsommingen, aanvullende teksten) - accentuering (lettertypen, formaat, kleur, letteropmaak) - beeldgebruik (functioneel, illustratief, decoratief)	

Het materiaal is alles wat je gebruikt om een tekst te produceren. Leerlingen hoeven dat materiaal niet zelf te maken, maar zij moeten er ervaring mee opdoen en het leren hanteren. Tabel 3 toont de elementen van het materiaal en benoemt ze specifiek voor handschrift en typeschrift.

Tabel 3 Overeenkomsten en verschillen tussen handschrift en typeschrift - materiaal

	Elementen	Handschrift	Typeschrift
Materiaal	Meubilair	Zittend/staand	
	Gereedschap	Potlood, krijt, pen	Smart- of digipen, toetsenbord, muis
	Medium	Grafiet, krijt, inkt, gel, verf, ...	Inkt
	Drager	Papier, krijtbord, whiteboard, flipover...	Tablet, screen, beeldscherm
	Liniatuur	Grondlijn, extra hulplijnen, ruitjes, puntjes.	Raster
	Formaat	Alle formaten	

Koppeling aan de conceptkerndoelen

Kerndoel 4 focust op doelgericht schrijven: passend bij doel, publiek en context. Hierbij gaat het onder meer om “schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typeschrift” (Prenger et al., 2023, p. 13 en p. 14 en p. 25 en p. 26). Leesbaarheid op tekstniveau wordt bovendien genoemd in kerndoel 10 met schriftconventies, in kerndoel 12 met de relatie

tussen vorm en betekenis, in kerndoel 13 met tekstopmaak en in kerndoel 18 met beeldgebruik en visuele elementen. Schrift is alleen leesbaar als het goed is vorm gegeven. Dit is de kern van schriftonderwijs.

Kerndoel 6 focust op schrijven als middel om te leren. Daarvoor is een geautomatiseerd schriftproces onontbeerlijk.

Literatuur over typschrift

In de literatuur en cursussen/methodes komen de drie aspecten van de schrifthandeling aan bod: zowel proces, als vorm en materiaal.

In *De computermens, evolutie en preventie van RSI* (2003) breken Peper en Weijman een lans voor gezond werken: een goede ergonomie, leren luisteren naar de signalen van het lichaam, afwisseling, beweging en het positief omgaan met stress bevorderen volgens hen het welzijn van de computermens. Zij stellen dat elke computer wordt afgeleverd met een gebruiksaanwijzing voor de hardware en de software. Hun boek biedt “een beknopte gebruiksaanwijzing voor de bodyware en de mindware. (Peper en Weijman, 2003, p. 9)”

Type2Be (Legierse, 2011), is een cursus om blind te leren typen met tien vingers als onderdeel van de schrijfmethode Pennenstreken (Zwijzen) voor de basisschool. *Type2Be* besteedt aandacht aan de opstelling van beeldscherm, toetsenbord en muis, aan de zithouding, de handhouding en ontspannen tijdens het typen.

Spierings richt zich in *Het toetsenbord de baas* (2014) vooral op de vaardigheid van het blind typen: het bedienen van het toetsenbord. Zij geeft algemene informatie over het leerproces, het automatiseren, de didactiek, doelen en taken van de leerkracht en evaluatie. Specifiek geeft zij in het hoofdstuk ‘Ergonomie’ uitleg over het meubilair, het beeldscherm en de werkhouding: schouders, rug, armen, benen, het hele lichaam, handen en ogen.

Spierings stimuleert de lezer om zelf blind te leren typen met het programma *TypeWorld* (2016). *TypeWorld* start met instructie over een juiste houding en gaat daarna over tot het leren bedienen van het toetsenbord.

VÉT. Vorm en Tekst (Kooijman et al., 2019) is een digitale gids voor het opmaken van tekst omdat een heldere verzorgde tekst die prettig leest een boodschap beter over het voetlicht brengt. Er zijn paragrafen over opmaak zoals tekstbreedte, regelafstand, lettergrootte, uitlijnen, regelval en afbreken. Er zijn paragrafen over lettertypen en hoe je die combineert, over lay-out en opmaak van tekstonderdelen, aanvullende teksten, de vormgeving van pagina-elementen en het gebruik van kleur. En er is een apart hoofdstuk over beeld: hoe je verschillende soorten beeld kunt gebruiken, hoe je ze vormgeeft en plaatst. In *VÉT* zijn ongeveer honderd opdrachten opgenomen als aanleiding om na te denken over lay-out en ermee te experimenteren en te oefenen.

Typ jij blind? Aan de slag in het basisonderwijs (Van der Meijden, 2023) onderbouwt het belang van leren blind typen met tien vingers en het geeft concrete handvatten voor leraren. Van der Meijden stelt “[...] dat blind typen geleerd moet worden op school, net als het schrijven met de hand. Leerlingen hebben er profijt van als zij vaardig zijn in beide manieren van communiceren” (2023, p. 13). Zij doet een voorstel voor een leerlijn, aansluitend bij ICT-basisvaardigheden.

CONCLUSIE OVER DE VAKINHOUD

Leerlingen schrijven hun taal in elke vorm van onderwijs en in het dagelijks leven zowel met de pen als met het toetsenbord. Daarom moeten zij beide structureel op school aangeleerd krijgen.

Welke onderdelen moeten opgenomen worden in een leerlijn?

De conceptkerndoelen vragen van ons dat wij leerlingen een leesbaar hand- en typschrift leren schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau en wel zo dat hun schrift past bij hun doel, publiek en context. Met name het tekstniveau komt in meerdere kerndoelen terug. De niveaus van leesbaarheid – samen het aspect vorm in het model van de schrifthandeling – zullen daarom alle drie in de leerlijn voor typschrift moeten worden opgenomen. Voor typschrift staat leerstof bijvoorbeeld in VÉT – digitale gids voor tekstopmaak.

Conceptkerndoel 6 vraagt van ons dat wij leerlingen zodanig geautomatiseerd leren schrijven dat zij hun schrift kunnen gebruiken als middel om te leren. Daarom zal het schriftproces – op ergonomische wijze blind typen met tien vingers – eveneens een plek moeten krijgen in de leerlijn voor typschrift. Dit wordt bevestigd door de plaats die dit onderdeel al heeft in de huidige literatuur en typcursussen. Van der Meijden (2023) doet een voorstel voor een leerlijn.

Van der Meijden vraagt zich af: “Als er structurele aandacht is voor handschriftonderwijs waarom dan niet een parallel aanbod van schrijven en typen combineren?!” (2023, p. 78).

Uit de vergelijking tussen typschrift en handschrift blijkt dat elementen van de schrifthandeling inhoudelijk sterk overeenkomen. De elementen van proces, vorm en materiaal vallen soms samen (bijvoorbeeld de houding of de vorm van tekst) of ze zijn identiek te benoemen (zoals de positie van de drager of de vorm van schrift). Het ligt voor de hand om handschrift en typschrift in één leerlijn onder te brengen en waar mogelijk in samenhang aan te leren.

Bronnen

- De Jong, J., Geerdink, A., Kastelein, S., Nagelmaeker, N., Otten, M., Pool, J., Raaijmakers, G., Regeling, A., Rijks, L., Tuik, M., Van der Meulen, M., Van Schaik, N., Westra, S., & Wisse-Weldam, C. (2019, 10 oktober). *Leergebied Nederlands. Voorstel voor de basis van herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Nederlands*. Curriculum.nu.
- Klaassen-Poyck, B. & Kooijman-Thomson, E. (2021). Kennisbasis Handschriftonderwijs en schrifteducatie. In E. Groenenberg, H. de Haan, F. van Herwaarden, & M. Wierdsma. *Kennisbases en profilering lerarenopleiding basisonderwijs* (pp. 49-55). 10voordeleraar, Vereniging Hogescholen.
- Klein Tank, M. & Spronk, J. (2022, augustus). *Startnotitie kerndoelen digitale geletterdheid*. SLO.
- Kooijman-Thomson, E., Wittenberg, H. & Bergervoet, S. (2018). *VÉT, Vorm en tekst. Een gids bij het opmaken van werkstukken, presentaties en ander leuks...* Cantal.
- Kooijman-Thomson, E. (2023). *Handschriftonderwijs en schrifteducatie. Een visie op de kern van het vak* (5). Cantal.
- Legierse, L. (2011). *Type2Be*. Zwijsen.
- Peper, E. & Weijman, A.C.M. (2003). *De computermens. Evolutie en preventie van RSI*. Uitgeverij Elmar B.V.
- Peverly, S. T. (2006). The Importance of handwriting speed in adult writng. *Developmental Neuropsychology*, 29(1), 197-216.
- Prenger, J., Pleumeekers, J., Van Zanten, M., Schmidt, V., Teunis, B., Brand, M., & Bron, J. (2023, september). *Conceptkerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde*. SLO.
- SLO. (2016). *Karakteristieken en kerndoelen Onderbouw voortgezet onderwijs*. SLO.
<https://www.slo.nl/publish/pages/4881/karakteristieken-enkerndoelen-onderbouw-vo.pdf>
- SLO. (oktober 2022). *Inhoudslijn bij digitale geletterdheid*.
[1-dg-inhoudslijn-praktischeit-vaardigheden-v_nieuw-2022-a3_1.pdf](https://www.slo.nl/publish/pages/4881/inhoudslijn-bij-digitale-geletterdheid-1-dg-inhoudslijn-praktischeit-vaardigheden-v_nieuw-2022-a3_1.pdf)
- SLO. (25 juli 2023). *Kansengelijkheid*. SLO. Een doordacht curriculum dat doen we samen.
<https://www.slo.nl/thema/meer/kansengelijkheid/>
- Spierings, J.C.S.G. (2014). *Het toetsenbord de baas*. Instruct.
- TypeWorld online typecursus. (2016). Instruct Uitgeverij.
- Van der Meijden, H. (2005). *Knowledge construction through CSCL: Student elaborations in synchronous, asynchronous, and three-dimensional learning environments*. Radboud Universiteit. Opgehaald van
http://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/26973/26973_knowcothc.pdf
- Van der Meijden, H. (2023). *Typ jij blind? Aan de slag in het basisonderwijs*. Boom.